

آن، باغی بوده در حاشیه روستای نوغان. همین، نشان می دهد آنجا حتماً گودی یا دره بوده؛ دره‌ای که بعدها با ساخت‌وساز شهر، از بین رفته است.

● صحن کهنه، صحن نو

ساختار کلی حرم مطهر از آن وقت‌هایی که من یادم می آید، همین بود. آن موقع حرم سه تا صحن اصلی داشت. صحن کهنه، صحن نو و صحن موزه. صحن کهنه یا صحن عتیق که حالا شده صحن جمهوری اسلامی همین صحنی است که سقاخانه اسماعیل طلایی در آن است و پنجره فولاد. صحن نو هم حالا صحن آزادی نام دارد. صحن موزه هم جایی بود که الان رواق امام خمینی (ره) است. بچه که بودم معمولاً با مادرم و گاهی با پدرم به زیارت می آمدیم. یادم هست آن موقع نهر خیابان از وسط صحن کهنه رد می شد. آب نهر، سقاخانه را دور می زد. نهر دو شاخه می شد و به شکل مربع مانند، از دو طرف سقاخانه رد می شد و می رفت به سمت پایین خیابان. عکس هایش هست.

آن موقع نهر پله داشت. زائران می رفتند و وضو می گرفتند و آبی به دست و صورت می زدند یا پاهایشان را می شستند. قدیم نوع کار و فعالیت آدم‌ها و حتی نوع کفش‌ها جوری بود که پاهای بومی گرفت و لازم بود زود به زود شسته شود. زائران مقید بودند پاهایشان را بشویند. مردم با شیفتگی ویژه‌ای به زیارت می آمدند و مراقب بودند وضعیتشان تا آنجایی که ممکن است مناسب زیارت باشد.

و آبادی‌هایی بود و دروازه‌ای که به سمت آن آبادی‌ها باز می شد؛ اما عمده تجارت مشهد از دروازه ته خیابان بود که مسیر تردد کاروان‌ها از طرف شوروی بود. از سمت‌های دیگر نهایتاً همین راه‌هایی بوده که به کلات و قوچان می رسیده و از آن بالاتر راهی نبود.

● مشهد، شهری میان دو کوه

مشهد در میان دو رشته کوه قرار گرفته است؛ این دشت دوزه کش هم دارد که آب بارش‌های فصلی در آن‌ها جاری می شده است؛ دو دره، به معنی جایی با ارتفاع کم که بارشته ارتفاعات احاطه شده، جغرافیای شهر مشهد را تشکیل می دهد. یکی از گودی‌ها آن است که «کشف‌رود» در آن جریان داشته و دارد. آب‌های بارش‌های فصلی، از ارتفاعات دو طرف می آمده و می ریخته به کشف‌رود و یک رودخانه پرآبی می ساخته که مردم مشهد از آن به عنوان «دریا» نام می بردند. همین خیابان دریا که الان شده «وحید» هم اشاره به همین موضوع دارد. البته الان دیگر آبی نیست که به کشف‌رود بریزد؛ هر چه هست فاضلاب است.

دره دیگر که الان از بین رفته، درست در محلی بوده که حرم مطهر قرار دارد. می دانید که حرم مطهر در گودی است؛ چه سمت پیش روی حضرت، از فلکه آب یا از سمت پشت سر حضرت، از فلکه طبرسی که به سمت روضه منوره می آید، پایین و پایین تر می روید. حرم مطهر پیش از دفن پیکر مطهر حضرت رضا (ع) در

**ساختار کلی حرم
مطهر از آن وقت‌هایی
که من یادم می آید،
همین بود. آن موقع
حرم سه تا صحن
اصلی داشت. صحن
کهنه، صحن نو و
صحن موزه**